

LEHET-E TISZTÁN BESZÉLNI MAGYARUL?*

*„Aki a nyelvet
szabályozza,
az az integrális embert
szabályozza.”*

Szeli István
(Magyar Tudomány,
1991: 469)

Magyarország határain belül s kívül nagyon sokakat foglalkoztat az a kérdés, hogy miként lehetne tisztábban, sőt: tisztán beszélni magyarul. Tiszta magyar beszéden valószínűleg a legtöbb ember az idegen szavak kerülését érti, akkor is, ha a magyartalanságokat használókat mással is szokás vádolni, például idegenes hanglejtéssel.

Magyarországon az idegen szavak használatának kérdése olyan, mint egykoron a labdarúgás és mindenkor az iskolaügy: mindenki érteni vél hozzá, és mindenki hangoztatja is véleményét róla. A határon kívüli magyaroktól sokszor olvasni és hallani, hogy a kisebbségi magyarok immár nem beszélnek tisztán magyarul, „főlösképpen használnak” román, szlovák, szerbhorvát stb. szavakat, amikor „jó magyar szavakat” is használhatnának (vö. pl. Cs. Gyimesi 1975: 46–53, Jakab 1987: 157, Kossa 1978: 49–53).

Az idegenszó-használat elleni berzenkedésnek több oka lehet. Egyrészt szerepet játszhat egyfajta „magyar ember beszéljen magyarul!” populáris erkölcsi imperatívusz. Nem túl régen, néhány évtizeddel ezelőtt, amikor a magyarországi nyelvészek némelyike nyelvészeti érvek híján a marxizmusra hivatkozott adu ászként, találkoztunk olyan kíváncsi-

* Előadás a 4. Élőnyelvi Konferencián, Kolozsvár, 1991. szeptember 20. Megjelent: *Híd* 1997. június: 435–439.

mal is, hogy: „szocialista magyar ember beszéljen magyarul!” Ennek az ostobaságnak köszönhetően a Magyar Szocialista Munkáspárt fő kultúrpolitikus 1976-ban elérte, hogy az MTA elnöksége megvizsgálta az idegenszó-használat kérdését,¹ az Akadémia folyóirata pedig majd egy esztendőn át erről a tárgyról közölt cikkeket. Ekkor olvashattuk Papp Ferencnek ma megmosolyogatóan triviális, de akkor bizony fontos mondatát, amely így szól: „A marxizmus természetesen sem az idegen szavak mellett, sem azok ellen nem szól” (Papp 1977: 458).

A kisebbségben élő magyarok esetében az idegenszó-használatról való berzenkedés, félelem leginkább talán egyfajta nemzethalál, pontosabban nemzetiségihalál víziójával kapcsolódik össze. Éder Zoltán (1989: 140) például így ír: „Az erdélyi román uralom kezdeti szakaszában a magyar nyelv védelme az erdélyi magyarság nemzeti fennmaradásának zálogát jelentette.” Magam csak másodkézből, Éder tanulmányából tudom, hogy az 1930-as évek közepén „Szécsi Sándor kisebbségi román–magyar szótárt állított össze, amelynek tanúsága szerint több mint négyszáz olyan közkeletű román szó került bele másfél évtized alatt az erdélyi magyarok mindennapi beszédébe, amelyek az uralomváltás előtt ismeretlenek voltak a nyelvhasználatban” (i.m. 134). A kolozsvári Keleti Újság nyelvvelő írásait elemző cikkében Zsemlyei János (1991: 431) többek között ezt írja: „Olvashatunk azonban az Anyanyelvünkért rovatban olyan nyelvi vétségekről is, amelyek csak a romániai magyarság nyelvében jelentkeznek. Ezek a román nyelv hatására keletkeznek, terjednek el. Ilyenekről szól A transzylvan magyar szókincset fenyegető veszedelmek című – d. szignóval jegyzett – Dsida-cikk.”

Bízást megállapíthatjuk tehát, hogy az idegenszó-használatról való félelem, az esetleges kisebbségi magyar nyelvhasználatok kialakulása komolyan foglalkoztatja az embereket. Az újvidéki Szeli István (1985:10–11) például deklarálja, hogy „Nem beszélünk jugoszláviai magyar nyelvről, mert olyan nincs, csak magyar nyelvről Jugoszláviában, mert ezen a nyelven beszélünk ott is, pontosabban: ott is beszélünk ezen a nyelven”.

A kétnyelvűség általános törvényszerűségeit azonban a magyar nyelvészek sem mind ismerik, ebből következően néha meglepő állításokat írnak le a magyarról vagy más nyelvről. „Magyar szótagot egy-nél több mássalhangzó nem kezdhet” – idézi Siptár Péter (1980: 332) Papp István egyetemi tankönyvét, s helyesen jegyzi meg ezzel kapcsol-

latban, hogy ha megkérdéznénk nyelvészeti irodalmunkban járatlan naiv beszélőket, hogy magyar szavak-e a *próba, tréfa, drága, platán, svéd, francia, srác* és társaik, nem is értenék, mit akarunk tőlük.

Réger Zita (1988: 161) Vekkerdi József állításait cáfoló írásában annak kinyilatkoztatására kényszerült, hogy „Akik a cigány–magyar két-nyelvű beszélők nyelvhasználatában a kétnyelvűségből eredő sajátosságokat gondolkodásbeli elmaradottság jelének tekintik, bizonyára nem tudják, hogy a fentiekben vázolt jelenségek a *s z l o v á k, r o m á n, n é m e t* stb. nyelvi környezetben élő *m a g y a r a n y a n y e l v ű* beszélők nyelvhasználatában is előfordulnak”.

Ijesztő, amit a Nyelvművelő kézikönyv I. kötetének 1291. lapján olvashatunk a kisebbségi magyarok nyelvhasználatáról szóló cikkben: „a két nyelvi rendszer az állandó érintkezésben könnyen egymásba fonódik, keveredik az egyén tudatában [...]”, majd pedig: „A nyelvi rendszer felbomlásával ugyanis a gondolkodás maga válik az egyénben szervetlenné, bomlottá, felemássá. Ezt a káros, a személyiség fejlődését hátráltató hatást [...]” – itt muszáj befejeznem az idézést. Az olvasók további riogatása helyett hadd mondok el, hogy – ellentétben a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében készített vaskos kötet állításaival – a kétnyelvűek személyiségét nem befolyásolja károsan az, hogy egynél több nyelvet tudnak, gondolkodásuk sem nem szervetlen, sem nem bomlott. Könnyen beláthatja ezt egyébként mindenki. A világ népeinek jelentős része két- vagy többnyelvű, de aligha bomlott eszű...

A kétnyelvűséget kutatók úgy tudják, hogy a nyelvi kölcsönzés – a szókölcsönzés éppúgy, mint a nyelvtani kölcsönzések – természetes emberi dolog. Ahhoz, hogy egy nyelv „tisztá” legyen, az kell, hogy e nyelvet beszélők sohase érintkezzenek semmilyen más néppel.

A kérdés valójában nem az, hogy lehet-e tisztán beszélni magyarul, hanem az, hogy lehet-e tisztán beszélni bármely természetes emberi nyelven. A válasz az, hogy normális esetben (a teljes elszigeteltséget leszámítva) nem lehet.

Ezt azonban az emberek általában nem tudják. Bonyolítja a helyzetet az, hogy a normális, tehát „naiv” nyelvhasználó saját nyelvhasználatával nemigen van tisztában, állandóan olyasmiket mond, amiket másokról még csak-csak, de magáról nem tud föltételezni.

Mindennek belátásához azonban szükséges, hogy a magyart is úgy vizsgáljuk, ahogy Deme László (1988: 392) nem szeretné: „a magyar

nyelv az általános emberi nyelvnek csupán az egyik, nem is kitüntetett, felszíni megjelenési formája.”

Következik-e mindebből, hogy nem kell „küzdeni” a kétnyelvű magyarok beszédében, írásaiban előforduló „idegenszerűségek” ellen? Igen is, meg nem is. Rendjén való, ha a lapszerkesztők igyekeznek a magyar köznyelvihez minél közelebb lapot szerkeszteni. Olyat azonban, ami teljesen hasonló egy budapesti vagy pécsi laphoz, valószínűleg nem sikerülhet készíteniük. Érdekes kísérlet lenne, ha, mondjuk, az újvidéki Magyar Szót egy hétig magyarországi újságírók írnák a szerkesztenék. A vajdasági olvasóknak föltűnne, hogy „valami nincs rendben az újsággal”. Lenne, aki örülne a változásnak, lenne, aki bosszankodna miatta, mert a megszokottól, a helyi sztenderdtől eltérő lapot kapna kézbe.

Talán az újságírásnál is fontosabb az iskolai tanítók és tanárok hatása, pozitív és negatív értelemben egyaránt. Tisztelet s megbecsülés a kivételnek, de a pedagógusok túlnyomó többsége nem tudja, hogy milyen érzelmeket vált ki diákjaiban egy-egy – akár jó szándékú – nyelvi megjegyzésével. Az a tanár, aki diákjára ráförmed, mert az *adeverinca*-t mond *bizonyítvány* helyett, vagy *szekretár*-t *titkár* helyett, valószínűleg nem tudja, hogy esetleg a kisdíák édesanyját szidja akaratlanul. A kétnyelvű gyermek ugyanis nem azért használ „tisztátalan” magyart, mert „rossz magyar ember”, sem nem azért, hogy bosszantsa tanítóját. Egyszerűen azon a nyelven beszél, amelyet szüleitől s a környezetében levőktől megtanult. A diákot letorkoló, kijavító tanár megszégyeníti növendékét; azt a nyelvet, esetleg egyetlen szót bélyegzi meg, amit a gyerek édesanyjától tanult. Ugyanezt teszi egyébként minden magyarországi tanító is, amikor a nyelvjárást beszélő diák *mink*-jét kijavítja *mi*-re. Az „üzenet” úgy szól, hogy „rendes, művelt, igazi stb. magyar ember” nem *salapétát* mond, hanem *munkaruhát*, nem *halasszuk*-ot, hanem *halasztjuk*-ot és így tovább. A tanár által megbélyegzett nyelvi alakot, szót a gyerek édesanyjától tanulta, tehát neki a tanító üzenete úgy szól, hogy édesanyja „nem rendes, művelt, igazi stb. magyar ember”. Az ilyen tanár – akaratlanul is – szidja diákja édesanyját. Gyerekkoromban a budai Kis-Svábhegyen egy-egy utcai verekedés kirobbanása előtt az utolsó magyar mondat mindig így hangzott: *Szidtađ az anyámat?!...*

Mit tegyen hát a tanár, ha nem akar „anyázni”, de ügyelni kíván tanítványai „tiszta” magyar beszédére? Kerülje a megbélyegző, durva ér-

tékítéleteket, például az *igazi magyar* minősítést. Jobb ezt mondania: „Nézd, a ti beszédetek kissé eltér az enyémtől. Amit te *salapétának* hívsz, azt én *munkaruhának* hívom. Próbáld meg ezt a szót is megtanulni!”

A tanárnak tudnia kell, hogy az egynyelvű magyarok, románok, németek, angolok és más anyanyelvűek normái eltérnek a kétnyelvű magyarok, románok és más beszélők normáitól. Kétnyelvű embertől az egynyelvűek normáit elvárni nyelvészeti nonszensz (vö. Kontra 1989). A nyelvészeknek az a dolga, hogy e normákat előítélet-mentesen leírják. A tanároké az, hogy csak a lehető kísérreljék meg elérni, s tudják a lehetetlenről, hogy lehetetlen. A nyelv művelők pedig – ha már terepkutatásokat nem végeznek – bölcsen teszik, ha az általános nyelvészeti fölismerések és a magyarra vonatkozó kutatások alapján adnak tanácsokat. Így legalábbis csökkenthető az a feszültség, amelyet az egynyelvűeknek szóló nyelv művelés a kétnyelvű magyarok körében kelt.

JEGYZET

¹ „A Magyar Tudományos Akadémia elnöke 1976 áprilisában felhívta a Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály figyelmét a mai magyar nyelvben a szükségesnél és kívánatosnál nagyobb mértékben jelentkező idegen szavak kérédésére” (Magyar Tudomány 1977: 84). 1989. december 5-én az MTA Anyanyelvi Bizottságában felkérésre előadást tartottam „Túl sok-e az angol szó a mai magyarban?” címmel. A vitában *Fábián Pál* és *Lőrincze Lajos* felfedték, hogy a Magyar Tudomány-beli cikksorozat, illetve az azt megelőzően készített alaptanulmány *Aczél Györgynek* köszönheti létét.